

собом оставило свој неизбрисив траг. Због тога је важно, као што је на почетку речено, „Бити светлост / без сунца / без звезда” („Без”). Једино тако песнички кораца до коначног обликовања песме већ увелико оставају своје трагове по небесима стварања.

Мср Луна М. ГРАДИНШТАК
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
lunagradin@gmail.com

ФИГУРЕ ГОВОРЕ

Александар Костић, *Фиџуре њреображаја у књижевном делу Данила Кица и Прима Левија: Од књижевне ѡеишке до кулџурне аѡироолоѡије*, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Београд 2019

*Слава духу који сѡји нас;
Јер наѡ живоѡ само су фиџуре.*
(Рајнер Марија Рилке)

Да је литерарна судбина Данила Киша хоризонт преиспитивања природе књижевног текста, али и методолошких и херменеутичких могућности српске књижевнотеоријске и књижевнокритичке мисли посведочава богата библиотека посвећена њеним питањима. У том смислу, студија Александра Костића *Фиџуре њреображаја у књижевном делу Данила Кица и Прима Левија: Од књижевне ѡеишке до кулџурне аѡироолоѡије*, настала као резултат рада на докторској дисертацији¹, наставља плодотворна читања дела Данила Киша, какве смо имали у истраживањима Јована Делића, Александра Јеркова, Драгана Бошковића, Игора Перишића, Михајла Пантића, Марка Чудића, Владимира Зорића, Мирјане Бечејски, и, што је пресудније, приступа новим интерпретативним просторима.

Кроз осам великих целина које су систематично издељене на мања поглавља, аутор методолошки обазриво пропитује лекционистичке, поетичко-естетичке домете компаративне анализе стваралаштва Данила Киша и Прима Левија. Оквирне сличности, по речима Александра Костића, међу српским и италијанским писцем потичу из свезаности њихове стваралачке праксе са искуством рата, односно из жанровске

¹ Монографија је објављена као шесто издање едиције *Хомилије*. Сви наводи у раду ексцерпирани су из овог издања.

блискости њихових текстова са „логорском литературом”. Но, такво је истраживачко полазиште одмах и проблематизовано чињеницом да је опус Прима Левија најчешће сагледаван са имплицитном претпоставком снажне разделнице између фикционалних и аутобиографских дела, те је истицана стилска и наративна конфронтација тзв. логорских романа *Зар је то човек* и *Примирје* према остварењима каква су *Периодни систем*, *Звездасћи кључ*, *Природојиси*, *Грешка у извођењу*. Насупрот контрастним идентитетима књижевне мисли П. Левија, Кишов опус иако приповедачким стратегијама више дистанциран од искуства рата, „далеко [је] уједначенији и ближи жанровској одредници ’логорска литература’” (23; додала А. П.). Настojeћи да превлада биполарну типологију која имагинацију грубо одваја од аутобиографије, фантастику од логорског проседеа, односно књижевни од научног дискурса, аутор издваја, с једне стране, тумачење Д. дел Ђудича које трага за „једним заједничким поетичким мотивом”, што је провучен кроз сва Левијева дела, а с друге, истиче како приређивач Марко Белполити препознаје заинтересованост за обрасце говорне комуникације као константу целокупног левијевског стваралаштва. На тај начин питање (дис)континуитета у стварању торинског писца Александар Костић поставља као елементарно питање начина успостављања књижевног говора – трансфигурацију историјског/научног/усменог кроз искуство писања. Истовремено, трансфигуративни поступци су тачка ослонца костихевске анализе, јер назначено је:

У прозним делима оба аутора, без обзира на разлике у форми подтекста који се укључује у приповедни говор (Киш је био упућен углавном на писане, а Леви на усмене облике сведочанства), наглашава се, као што видимо, веза између начина на који настаје прича и епског садржаја који се предочава у њој (26–27).

Међутим, Александар Костић се уместо израза „трансфигурација” или пак „трансформација” проницљиво определио за синтагму „фигуре преображаја”, исписујући на тај начин теоријско-методолошки оквир истраживању: „од фигуре као појма који упућује на формалне, стилске елементе књижевног текста до преображаја као садржинске јединице која нас усмерава ка његовим ширим, антрополошким значењима” (31). Друга целина посвећена је појмовној експликацији насловног израза, и то најпре анализи фигуре у луку од античке реторике до савремене наратологије. Скицирајући теорију фигуративности на примеру дефинисања метафоре у класичном аристотеловском кључу и рикеровском, аутор наглашава структуралистички заокрет Жерара Женета у приступању феномену тропичности који се више не односи само на поезију и значење речи већ и на приповедне текстове, разнолике стратегије слагања времена, померање односа фабуле и сижеа, али и онтолошких граница

између дискурса и нарације. Обелоданити природу фигуре значило је, дакле, враћање ка њеном етимолошком корену који је заједнички са глаголом *ingere* (имитирати), самој стварности текста, односу фикције и миметизма, тј. дискурзивним покретима „премештања позиција истинитог и замишљеног” (39). Надаље, преко преображаја као специфичне теме Овидијевих *Метаморфоза* и Кафкиног *Процеса*, аутор успоставља динамизам фигуре као преображаја и преображаја као фигуре у поетици Д. Киша и Прима Левија. Овај књижевнотеоријски плеоназам, сматра аутор, условљен је самом фигуром која се „не може одвојити од преображаја, тј. промене и померања значења у садржају дела, као што се ни преображај као сижерни догађај, тј. тематска јединица не може реализовати без одговарајућих фигура [...]” (49).

Трећа целина Костићеве студије проматра илузионистичку поетику Кишовог *Пешчаника* и Левијевог *Звездасџио кључа*. Кишовска имагинарна документација истовремено је документована имагинација – извртута рукавица документаристичке поетике која се може пратити, суверено показује аутор, још од *Мансарде* или пак *Раних јага*. Јер документ „*џек* уз помоћ фикције може проговорити и постати стварно сведочанство” (63; истакао А. К.). Да је стварност легитимирана фикцијом, аутор настоји да покаже идући кроз аутопоетичке слојеве Левијевог романа *Звездасџио кључ*, истражујући порозну границу између стварне личности и истинитог лика, на темељу пиранделовског „обрасца сукоба/прожимања стварносног и истинитог у књижевности” (75; истакао А. К.).

О функцији и фикцији сведока аутор пише у четвртоме делу, појашњавајући на првоме месту преображајни ток аутора *Гробнице за Бориса Давидовича* од приређивача текста до сведока догађаја. Уписивањем сопственог (физичког) присуства међу документима, архивским изворима аутор у завршној сцени „Кратке биографије А. А. Дерматолова (1892–1968)”, сматра А. Костић, приближава приповедача позицији емпиријског аутора да би текстовима који му претходе подарио веродостојност, који је историја и идеологија компромитовала (87). Када је реч о фигури сведока у опусу Прима Левија, поглавље „Тиресија и (не)могући сведок” раскрива апорију сведочанства о логорском страдању. Наиме, Примо Леви уесеју „Срамота”, осврћући се на сопствено дело *Зар је њо човек* и логорску књижевност као такву, бележи као преживели нису и не могу бити прави сведоци, те доводи у питање смисао књижевног говора о искуству логора. Налог да се допре до другог, сматра Александар Костић, међутим, аутопоетички је освешћен и у делима из друге половине 70-их година (*Периодни сисџем*, *Звездасџио кључ*), јер поетички и антрополошки образац приче као сведочанства остаје упркос опредељењу за писање на граници фикционалног и аутобиографског.

Пети сегмент студије „Од аутобиографије до аутопоетике”, пратећи путање „чудесне метаморфозе” очевог Кондуктера из *Баџиџе*, *џејџела* у

очево писмо из *Пешчаника*, открива аутопоетички засновано варирање аутобиографског материјала у борхесовском кључу пешчане књиге. И док кишовска парадигма бесконачне метаморфозе један текст анулира у други, растежући поетичке и текстовне оквире, левијевска у *Периодном сисџему* обликотворним чиновима реконструкције, реконтекстуализације, сеобом ликова из једног књижевног дела у друго или из аутобиографског у фикционални амбијент, настоји да учврсти ауторитет записа, али и осмисли сџм чин прожимања живота и литературе.

Проматрајући књижевнотеоријски концепт интертекстуалности као фигуру преображаја, Александар Костић у шестом делу књиге приступа тестаментарном, архивском простору књижевности, акумулативним процесима којима текст чува сопствено наслеђе. Аутор у *Мансарди* Данила Киша, а потом и у делима Прима Левија: *Трајање за коренима*, *Зар је њо човек*, *Природојиса*, *Грешка у извођењу* негује посебан интерес за долежеску линију мишљења интензионалног модалитета интертекстуалне фигуре. Костићева шетња кроз густу шуму интертекстуалних поетика открива сигнификантну структуру т(р)опике загробног живота и приказа логора у опусу торинског ствараоца. Наиме, топос изокренутог света из менипске сатире прелази у утопијску, односно антиутопијску књижевност П. Левија.

Задржавајући се на жанровској матрици менипеје, седмо поглавље истражује саоднос топоса изокренутог света и мотива, метафоре преображаја. И овде аутор наставља тумачење Кишових приповедачких остварења у унутарњим, метаморфозним покретима: од металитерарне позорнице *Мансарде* на којој Лаутан одгонета смисао и облик наслеђеног књижевно-филозофског инвентара, до *Раних јага*, *Башије*, *Њејела* и *Пешчаника* где су издвојени преображаји Андреаса и Едуарда или пак до *Гробнице за Бориса Давидовича*, њене морфологије идеолошког позорја са задатим ликовима-улогама и заветно-некролошке парадигме *Енциклопедије мрџвих*. С друге стране, проницање у левијевску метафору преображаја вођено је ишчитавањем сведочанства о нацистичком *tundus inversusu* на страницама *Зар је њо човек* кроз топос пута и дантеовске катабазе, али и разумевањем антиутопијске будућности *Природојиса* и *Грешке у извођењу*, те регресивне метаморфозе из приче „Ковач самога себе”.

Осмо и завршно поглавље монографије „Фигуре преображаја и обриси Кишове и Левијеве књижевне антропологије” враћа се дискусији из Увода о спољном приступу књижевном тексту као носиоцу културног памћења. Реактуализацијом антрополошког приступа књижевноуметничком делу Александар Костић долази до драгоцених увида о апотропаично-херменеутичким особинама фигуре преображаја читањем *Пешчаника* као антрополошког романа, потом до запажања о културној антропологији истраживањем стваралачких чинов у „Аргону”, уводној приповетки

Периодної сисџема. Завршни део поглавља посвећен је појму лиминалности Виктора Тарнера и његовим семантичким компонентама. На једној страни, Александар Костић проблематизује симболичко-антрополошки међупростор и левијевски сусрет *homo poeticusa* и *homo fabera*, а на другој, ритуалну структуру прелаза која се „стваралачки’ раз(г)рађује и уклапа у идеолошке, судске протоколарне представе” (249) *Гробнице за Бориса Давидовича*, те смисао лиминалности *Енциклопедије мртвих* Данила Киша који се постварује реторско-синтаксичким померањима од политике ка метафизици.

Укупношћу теоријско-методолошке апаратуре, истраживачког материјала и јасном, прецизним артикулацијом предмета истраживања научна студија Александра Костића значајно доприноси компаративном сагледавању стваралаштва Данила Киша и Прима Левија у српској науци о књижевности и компаратистици. Залазећи с оне стране (ауто)биографског галиматијаса што остаје за спољним приступом, костићевско интерпретативно трагаштво вођено деликатним, а утемељујућим, унутаркњижевним трансформацијама, сматрамо, добар је и почетак за даља промишљања реторско-онтолошког динамизма мета/дискурзивне преображајности (претпостављене) стварности и текста, процеса уписивања (помаћкање значења) у самом језичком месту/тропу на примеру метафоре, која би рачунала на значајни учинак наслеђа пост/лакановске и пост/дериђијанске мисли, когнитивне наратологије. Најзад, књига Александра Костића, с освртом на мање позната и непревођена дела П. Левија, приближава стваралаштво торинског писца српској читалачкој публици, ширећи простор разумевања суптилне тестаментарне динамике писма, поетике кенотафа, књижевног сећања и културе памћења.

Александра ПАУНОВИЋ
Институт за књижевност и уметност
Београд
ale.paunovic@gmail.com

ДИЈАЛЕКТИЧКИ ВИДОКРУГ ОМФАЛОСА

Дејан Алексић, *Пејџа*, Лагуна, Београд 2021

Од поетске збирке *Пошћуни џовор* (1995) до збирке *Радно време раја* (2018), лирски глас Дејана Алексића, у првом роману *Пејџа*, услојава дијалектичку димензију индивидуалног/колективног (не)пристајања на егзистенцијално профанисање, у перспективи субверзивне свакодневице и контемплације над њеним искошеним хоризонтима као инстинктивној одбрани од њихове трагике.